

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька

XI-XII Луньовські читання

Випуск 7

Музейні будівлі та примузейний простір

Матеріали науково-практичного семінару

25 березня 2021 року

Харків – 2022

УДК 069(063)
Л84

Рецензенти:

Сошнікова О. М. — кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова» Харківської обласної ради
Хіріна Г. О. — кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та філософії Національного фармацевтичного університету
Шрамко І. Б. — кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології, директор Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Редакційна колегія: С. І. Посохов (голова), Н. С. Вербук, О. Й. Денисенко, В. Ю. Іващенко, С. М. Куделко, С. Д. Литовченко, П. П. Луцьов, О. Г. Павлова (відповідальний редактор)

На обкладинці використано портрет А. Ф. Луцьова (авт. Н. С. Вербук)
При оформленні шмуктитулів використані фототвори М. В. Проценка та О. М. Янкула

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 7 від 11 квітня 2022 р.)*

XI-XII Луцьовські читання. Випуск 7: Музейні будівлі та примузейний простір: Матеріали Л 84 науково-практичного семінару 25 березня 2021 року / Укл. О. Г. Павлова. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 168 с.
ISBN

До збірника увійшли матеріали XI-XII Луцьовських читань, присвячених проблемі організації музейного простору, що включає в себе питання вибору та прилаштування будівель для музейних завдань, організації музейного простору у відповідності до науково-освітніх, фондкових і експозиційно-виставкових завдань.

Збірник призначений для музеєзнавців, мистецтвознавців, пам'яткознавців, викладачів вищих і середніх навчальних закладів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історією та теорією музейної справи.

УДК 069(063)

ISBN 978-966-285-114-4 (Вип. 1, 2014)
ISBN 978-966-285-292-9 (Вип. 2, 2016)
ISBN 978-966-285-389-6 (Вип. 3, 2017)
ISBN 978-966-285-474-9 (Вип. 4, 2018)
ISBN 978-966-285-674-3 (Вип. 5, 2020)
ISBN 978-966-285-747-4 (Вип. 6, 2022)

ISBN

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна, 2022
© Автори, О. Г. Павлова, 2022
© Проценка М. В., макет обкладинки, 2022

M. R. Mavdyuk. Library hall of the Vyshnevetsky Palace of the 18th century. and its modern adaptation.

The article covers the history of the monument of artistic, cultural and scientific significance — the library of the Vyshnevets Palace of the XVIII century and its modern use.

Keywords: library, Vyshnevetskyi, palace and park complex.

О. Г. Павлова

**Музейна будівля Пархомівського художнього музею
імені А. Ф. Луцьова**

Для повноцінного функціонування музейного закладу важливою складовою є наявність будівлі. В статті йде мова про вирішення питання надання Пархомівському шкільному громадському музею будівлі, звернута увага на підтримку з боку музейної спільноти та діячів мистецтва. Також характеризується процес розвитку колекційної діяльності та організації експозицій.

Ключові слова: Пархомівський художній музей, А. Луцьов, архітектурна пам'ятка, експозиція, колекція.

Організація музею та його діяльності потребує вирішення широкого кола питань від наявності колекції та придатного приміщення до налагодження різних форм роботи, що є суттєвим для функціонування музейного закладу як культурно-освітнього осередку.

Як відомо, наявності колекції недостатньо для організації музейної діяльності. Приміщення дає можливість повноцінно організувати діяльність усіх необхідних підрозділів музею, що охоплює побудову експозиції, розгортання науково-популяризаторської роботи та вирішення суто технічних завдань.

Пархомівський музей розпочинав свою діяльність із пошукової роботи та влаштування музейної експозиції. Засновник музею — Афанасій Федорович Луцьов, зібравши достатню особисту колекцію та враховуючи результати спільно організованої пошукової роботи з учнями, вирішив

зробити подарунок вихованцям — музей, основу якого склала його особиста художня збірка. Під музейну експозицію спочатку було облаштовано дві шкільні кімнати, які звичайно ж не відповідали вимогам до музейної експозиції та повноцінного її використання. Так, доречно зазначити, що з самого початку Луньов орієнтувався на класичну модель музею, хоча 30 років Пархомівський історико-художній музей мав статус шкільного громадського, але завдяки завзятості, наполегливості, енергійності, професіоналізму Афанасія Федоровича, використовуючи широку підтримку від офіційних та громадських організацій, мистецтвознавців, музейників, мистецької інтелігенції (художників, письменників, поетів, композиторів) музей працював саме на зразок державних, але в межах шкільного учнівського колективу.

Одним із головних завдань в діяльності Луньова-музейника була турбота про організацію збереження та використання колекції. Постійне збільшення колекції вимагало розширення музейної площі. Отже, вирішення питання про приміщення для експонування колекції було головним з самого початку її формування. З історії Пархомівського музею відомо, що колекція пройшла шлях від розташування її в шкільних кімнатах та облаштування її, зусиллями та працею учителя Луньова та учнів, членів Товариства «Юний історик», у невеликому покинутому купецькому будиночку в центрі села, аж до розташування її в одній із кращих будівель не лише Пархомівки, але і Слобожанщини — пам'ятки архітектури садибного типу кінця XVIII – початку XIX ст. [4, с. 4-5] (реєстраційний № 534/1) [1, 188], в якому музей функціонує до нашого часу.

Спочатку невеличкий будиночок біля школи було використано під музей. Експозицію у ньому влаштовано у 1953 р. На жаль, фото, крім самого вигляду будинку, не збереглися. Але ця будівля зовсім не відповідала вимогам і безпечному збереженню експозиції, тому Луньов ставив питання про надання під «шкільну» колекцію придатного і безпечного приміщення. Звичайно, це питання було мало перспективним, але не для Луньова. З середини 1950-х років він зорієнтувався на створенні художнього музею у селі. Цю ідею підтримала Харківська організація Спілки художників України. На той час харківські художники влаштовували пересувні виставки у сільській

місцевості, а Пархомівському шкільному музею подарували невелику колекцію творів харківських митців. З цього розпочалася дружба Луцьова зі Спілкою, а також і особиста з багатьма художниками. Від співтовариства митців Луцьов також отримував підтримку щодо необхідності вирішення питання про приміщення для музею.

Наприкінці 1950-х рр. одним із варіантів було віддати під музей будівлю напівзруйнованого храму (який передбачали зруйнувати) збудованого наприкінці XVIII – на початку XIX ст. та освяченого у 1808 р. у день Пресвятої Покрови.

Завдяки клопотанням Луцьова та за підтримки Спілки художників СРСР та УРСР [7, с. 64; 274], громадськості, органів місцевої влади, з 1962 р. вдалося розмістити колекцію музею на першому поверсі садибного будинку.

Причиною такого щедрого жесту стало наполягання на наданні гарного приміщення у зв'язку з зацікавленістю музеєм та його діяльністю тележурналістами Центрального телебачення і бажанням створити телесюжет. У цьому проявилися і зіграли на користь музейної колекції особливості радянського побуту (для телебачення необхідно показати у найкращому вигляді). Це також свідчило і про погані умови для зберігання колекції музею у використовуваному до цього приміщенні.

Тепер же музей мав облаштуватися у будівлі, яка і нині є цінною пам'яткою. Вона була збудована власником Пархомівського маєтку, генерал-поручиком Охтирського гарнізону, графом Іваном Михайловичем Подгоричані. Він почав будівництво садиби, будучи ще на військовій службі у Охтирці, де у нього був дерев'яний одноповерховий будинок, але після виходу у відставку планував облаштуватися у Пархомівці. Сам М. І. Подгоричані — походив із Далмації, що на Балканському півострові, тому архітектурний проєкт нагадує флорентійське палаццо. Двоповерховий будинок, із двома боковими видовженими угору частинами із стрілчастим поверхом. Вікна також напівкруглі. Зовні проста за архітектурними елементами, але достатньо цікава і приваблива за архітектурною формою будівля для віддаленої від губернських та позаштатних міст (до речі, Пархомівка знаходиться на відстані радіусом понад 100 км від Харкова, Полтави, Сум, від Охтирки — 20, Котельви — 18, Богодухова — 60, Краснокутська — 15 км).

Помер Подгоричані ще до виходу у відставку, і в Пархомівський будинок переселилася його дружина (до заміжжя — Варвара Романівна Шидловська) разом із їх синами Михайлом та Федором.

Облаштування музею у такому приміщенні свідчило про цінність колекції та визнання досягнень Луньова в естетичному вихованні шкільної молоді. З іншого боку, наявність приміщення сприяла подальшому розвитку музею, дозволяло організовувати відповідну роботу, перетворитися на важливий культурно-освітній осередок області уже з 1960-х рр.

Експозицію було влаштовано у дев'яти залах першого поверху, який було звільнено від розташованої там раніше контори радгоспу, другий поверх продовжувала займати контора цукрового заводу.

В своїй основі художня експозиція була побудована за хронологічно-тематичним принципом. Відкривав її зал історичний та «давньоруського мистецтва». Тут були представлені стенди із зразками найдавніших знарядь праці: кам'яні кремнієві рубила, скребла, ножі, наконечники стріл, у тому числі і періоду бронзи (скіфські), прясла, залізні ножі, кинджали, вироби з кістки, фрагмент кольчуги, предмети господарського побуту XVIII–XIX ст. та ін. Частину цієї ж зали займали ікони (XVIII – поч. XIX ст.), листи з Євангелія, зразки стародрукованих книг тощо.

Продовжували експозицію два зали дореволюційного вітчизняного мистецтва, де експонувалися полотна І. П. Аргунова, І. К. Айвазовського, А. І. Іванова, І. І. Шишкіна, І. І. Левітана, В. В. Маяковського, І. Ю. Рєпіна, (прижиттєвий портрет Т. Г. Шевченка, написаний його другом художником Римаренком) та ін. Далі — три зали, присвячені радянському мистецтву, в якому серед експонованих живописних, графічних та скульптурних творів було достатньо творів подарованих самими авторами: І. С. Їжакевичем, К. Ф. Юоном, А. О. Пластовим, М. М. Ромадіним, Б. М. Неменським, В. А. Касіяном, І. А. Кібриком, С. Т. Коньонковим, Є. В. Вучетичем, Н. О. Максимченко та ін. Один із радянських залів називався — «Дружби», де були зібрані твори, подаровані визначними художниками різних республік — М. С. Сарьяном, С. А. Чуйковим, А. Криштопайтисом та ін. І на останок, дві автономні затишні зали, де було представлено зарубіжне мистецтво — твори Деніза «Пташиний двір», Ластмана «Сусана та старці», Рембрандта, Ван Дейка, Пабло Пікасо, Каміля Пісарро та ін., ушебті

та скарабеї Давнього Єгипту, колекція античних артефактів, східні декоративно ужиткові предмети, зразки китайського та японського фарфору тощо.

У 1980 р. А. Ф. Луцьов у складі делегації Спільки художників СРСР побував в Італії. Збулося давно омріяне бажання. Захоплений і вражений побаченими наяву давно любимими за альбомами та каталогами творами видатних італійських художників та музейними експозиціями, він приїхав не без ідей і щодо переоблаштування та змін у Пархомівському музеї. Серед новаторств була також зміна експозиційного фону. Луцьов задумав змінити у кожному залі колір стін, а заодно провести капітальний ремонт експозиційного приміщення. Місцеві колгосп, радгосп та цукровий завод надали шефську допомогу, надали необхідні будівельні матеріали, цукровий завод — бригаду малярів, яка більше місяця працювала над зміною «фону» для музейного інтер'єру. Тоді ж Харківський авіаційний завод надав труби для кріплення картин, які допомогли змонтувати на необхідній висоті по периметру залів учасники будівельного студентського загону «Оріон» (ХІРЕ), що тоді працювали над будівництвом молочного комплексу у радгоспі.

Після ремонту майже повністю була відновлена попередня експозиція за тим же принципом. Допомагали відновлювати експозицію як учні, що навчалися у клубі «Райдуга», так і випускники-радужани, оскільки то був період канікул та відпусток і більшість активних радужан були вдома.

Протягом декількох десятиліть не просто доводилося утримувати без будь-якого фінансування у такому приміщенні колекцію «шкільного» музею. Переборюючи багато труднощів, Луцьову все ж завжди вдавалося знаходити підтримку серед керівників Пархомівських господарств (радгоспу, колгоспу, цукрового заводу). Але найбільше до господарського утримання будівлі музею долучався цукровий завод, на балансі якого до початку ХХІ ст. знаходилося приміщення.

У 1986 році відбувся наступний ремонт будівлі та внутрішніх приміщень, реконструкція експозиції у зв'язку із передачею для потреб музею другого поверху, який вивільнила контора заводу (для неї було збудоване окреме приміщення).

У підході до підготовки приміщень під експозицію та принципів її побудови суттєво нічого не було змінено. Фарбування стін і підбір кольору здійснювалися у відповідності до періоду експозиції. Розширилися можливості представити для огляду більшу частину художніх творів, хоча у відсотковому відношенні це було десь 1/7 всіх наявних у колекції пам'яток. На другому поверсі розмістилися відділ іконопису та церковного мистецтва, дореволюційного вітчизняного та зарубіжного мистецтва, на першому — радянського та сучасного мистецтва, історичний та етнографічний відділ. На жаль після постанови 2015 р. про однопрофільність музейних колекцій та експозицій в Україні, у музеї ліквідували історичний відділ, який і так займав дуже малу частину загальної експозиції, але для відвідувачів, особливо місцевих це була велика втрата.

Після 1987 р., коли будівля повністю була передана музею (а колекція, за заповітом А. Ф. Луньова, передана пархомівській громаді, і музей, у тому числі за наполегливого клопотання самого засновника, отримав статус державного — автономного відділу Харківського художнього музею), постало питання про передачу приміщення на баланс Управління культури обласної адміністрації. Але в умовах економічної нестабільності саме Пархомівський цукровий завод міг продовжувати надавати кошти на потреби Пархомівського музею: на опалення, освітлення, телефонний зв'язок, частково проводити поточний ремонт, на що у музею коштів не було. З середини 1990-х років, коли розпочався процес приватизації, в тому числі архітектурних пам'яток, Луньов неодноразово висловлював стурбованість про подальшу долю будівлі, передбачав можливість її приватизації. Та відсутність достатнього фінансування примушувала очікувати з виведенням підпорядкування будівлі цукровому заводу до «кращих часів». Але на початку 2004 р. у зв'язку з процесом приватизації цукрового заводу музейне приміщення разом з усім майном заводу все ж таки було приватизоване. Напевне, можна не погодитися з авторами сучасних медійних сюжетів про те, що Пархомівський музей ніколи не мав свого приміщення [2, 3, 6]. Але, безумовно, слід висловити подяку всім, хто докладав зусиль, підтримував процес повернення музейного приміщення, і найбільше керівництву Першого Українського Міжнародного банку за виявлене ним громадянське розуміння і людяність, гідність у виправленні

помилки, якої допустилися у процесі приватизації майна Пархомівського цукрового заводу, і плекати надію, що подібні негаразди не будуть більше спіткати не лише Пархомівський музей, а й інші заклади загальнонародного значення.

Проте для розвитку музейного закладу недостатньо лише наявності приміщення. Для подальшого зберігання і популяризації колекції поставали проблеми забезпечення оптимальних умов фізичного збереження, зокрема, дотримання температурно-вологого режиму, а також наявності обладнання та облаштування експозиційних і фондів приміщень тощо. Звичайно, як уже зазначалося, громадському шкільному музею без будь-якого фінансування складно вирішувати такі завдання, одного ентузіазму та практичної роботи учителя і учнів замало. Але пархомівцям щастило на розуміння та підтримку не лише місцевих господарств, але і професіоналів. Час від часу вони отримували спеціальне музейне обладнання (вітрини, рами тощо) від шефів: Ермітажу (Санкт-Петербург), Музею образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна (Москва), Центрального історичного музею (Москва), Харківських художнього та історичного музеїв та ін. Це суттєво змінювало можливості оформлення експозиції, створення умов зберігання експонатів, які б відповідали загальним музейним вимогам і нормам, до чого у своїй роботі завжди й прагнув Луньов [4, с. 6].

Окремо можна згадати також про примузейний простір Пархомівського музею. Будівлю музею з самого початку було включено в загальну ландшафтну забудову садиби. Пархомівська садиба Подгоричані зводилася в період початку більш активної кам'яної забудови Харкова і Харківщини. До спроектованої садиби, крім будівлі, входила церква, яка знаходиться від неї на відстані декількох сот метрів, сад, що охоплював досить велику територію за будівлею палацу, господарський двір, який не зберігся.

Коли у 1962 р. на першому поверсі облаштувався музей, перед фасадом був кам'янистий пустир. Луньов разом з учнями доклав багато зусиль, щоб вибрати і винести каміння, нанести землі та облаштувати клумби. До самого призначення музейного штату у 1987 р. ці клумби щорічно доглядали учні, готували землю на весні, приносили і висаджували квіти. Під час шкільних канікул призначалися чергові, які періодично поливали

та пропоялювали клумби. До сьогодні перед Пархомівським музеєм квітнуть квіти. Коли музей було передано державі, харківська дизайнер Медведєва на громадських засадах зробила проєкт з облаштування примузейної території. На жаль, цей проєкт не вдалося втілити, але дещо з нього вдалося реалізувати, завдяки і наданим саджанців автором проєкту. Сьогодні при музейна територія використовується для проведення музейних акцій та міжнародного арт-фестивалю Малевич-фест.

Примітки

1. *Афанасій Федорович Луньов*. Статті, спогади, документи, матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. Х.: Тимченко, 2009. 234 с.
2. *Здание Пархомовского музея вернулось законным владельцам* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/ukraine/zdanie-parhomovskogo-muzeya-vernulos-zakonnyim-vladelcam-1061051.html>.
3. *Здание Пархомовского музея возвращено громаде* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/ru/news/88817?sv>.
4. *Луньов П. Ф.* Пархомівський історико-художній музей: сторінки історії та сьогодення // Скарбниці національної культури. Тези доповідей науково-практичної конференції з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (1955–1995). Харків; Пархомівка, 1995. С. 4-8.
5. *Павлова О. Г.* Професійна майстерня А. Ф. Луньова // VII Луньовські читання. Музейний колектив і його проблеми. Матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 р. / Укл. О. Г. Павлова. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С.100-107.
6. «...Пархомовский художественный музей им. А. Ф. Лунёва стал собственностью ХХМ...» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://artmuseum.kh.ua/ru/news/velmishanovni-druzi-muzeyu!.html>.
7. *Письма к А. Ф. Лунёву* / сост. автор вступ. статьи и комментариев О. Г. Павлова. Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. 320 с. (Серия «Джерелознавчі зошити»: Тетрадь 7).

O. G. Pavlova. Museum building of the A. F. Lunyov Parkhomiv Art Museum.

The available building is an important component for the full functioning of a museum institution. The article touches upon the issue of providing the Parkhomiv School Public Museum with the building, drawing attention to the support of the museum community and artists. The author also pays attention to the process of collecting activities and organization of expositions.

Keywords: Parkhomiv Art Museum, A. Lunyov, architectural landmark, exhibition, collection.

Д. В. Рига

**Пам'ятки архітектури Чернігова
та їх пристосування до сучасного використання
(на прикладі будинків колишньої чоловічої гімназії)**

Стаття присвячена пам'яткам архітектури Чернігова та їх пристосуванню до сучасного використання.

Ключові слова: архітектура Чернігова, пам'ятки, гімназія.

Територія Дитинця (Вал) стародавнього міста Чернігова впродовж багатьох століть виконувала функцію адміністративного центру міста. Саме тому за багато років існування міста на території Дитинця, на жаль збереглися не всі споруди різного історичного часу. На то були різні причини, перш за все руйнування міста під час подій Другої Світової війни. До таких споруд можна віднести будівлю пансіону колишньої Чернігівської чоловічої гімназії.

Чернігівська класична чоловіча гімназія розташовувалася на Валі і займала два будинки. В одному (нині це будівля історичного музею) були навчальні класи, а в іншому (зараз його не має) був розташований пансіон (гуртожиток) для сторонніх учнів [4, с. 4].